MAKTAB DIREKTORINING NUTQ MADANIYATI ORQALI OTA-ONALAR BILAN SAMARALI MULOQOT

Islamova Dilfuza Dilshodovna,
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat milliy instituti mustaqil izlanuvchisi
dilfuza.islamova712@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada maktab direktorining nutq madaniyati orqali ota-onalar bilan samarali muloqotni tashkil etish masalalari yoritilgan. Rahbarning kommunikativ kompetensiyasi, nutq etiketi, psixologik yondashuvlari hamda ularning ta’lim sifati va jamoatchilik ishonchiga ta’siri tahlil qilingan. Shuningdek, direktor nutq madaniyatini rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so‘zlar: *nutq madaniyati, maktab direktori, ota-onalar bilan muloqot, kommunikativ kompetensiya, nutq etiketi, ta’lim menejmenti, pedagogik muloqot.*

Эффективное взаимодействие директора школы с родителями через культуру речи

Исламова Дильфуза Дильшодовна,
Самостоятельный соискатель Национального института педагогического мастерства имени А.Авлони

Аннотация: *В данной статье рассматриваются вопросы организации эффективного взаимодействия директора школы с родителями через культуру речи. Анализируются коммуникативная компетентность руководителя, этикет речи, психологические подходы, а также их влияние на качество образования и доверие общества. Кроме того, разрабатываются современные механизмы развития речевой культуры директора и практические рекомендации.*

Ключевые слова: *культура речи, директор школы, взаимодействие с родителями, коммуникативная компетентность, речевой этикет, управление образованием, педагогическое общение.*

Effective communication of school principals with parents through speech culture

Islamova Dilfuza Dilshodovna,
Independent Researcher at the National Institute of Pedagogical Skills named after A. Avloniy

Abstract: *This article explores the role and importance of speech etiquette of a school princple for establishing effective communication with parents. The study analyzes principal’s communicative competence, speech etiquette, psychological approaches, and their impact on the quality of education and public trust. In addition, the article proposes modern mechanisms and practical recommendations for developing the principal’s speech culture.*

Keywords: *speech culture, school principal, communication with parents, communicative competence, speech etiquette, educational management, pedagogical communication.*

Bugungi kunda ta'lim tizimida samarali boshqaruvni yo'lga qo'yishda rahbarning professional kompetensiyasi, xususan, uning kommunikativ salohiyati muhim o'rin tutadi. Maktab direktori nafaqat tashkilot boshqaruvchisi, balki pedagogik jamoa, o'quvchilar va ota-onalar o'rtasidagi asosiy kommunikator sifatida faoliyat yuritadi. Shu jihatdan, uning nutq madaniyati ota-onalar bilan samarali hamkorlikni tashkil etishda hal qiluvchi omil hisoblanadi [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "bugungi kunda ta'lim tizimini rivojlantirish, uning sifat va samaradorligini oshirish davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi" [2]. Mazkur yondashuv ta'lim muassasalari rahbarlaridan nafaqat boshqaruv samaradorligini ta'minlashni, balki jamoa va jamoatchilik bilan samarali muloqot o'rnatish ko'nikmalariga ega bo'lishni ham talab etadi. Shu nuqtai nazardan, maktab direktorining nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiyasi ota-onalar bilan o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Bu borada Joyce Epstein o'z tadqiqotlarida maktab, oila va jamoatchilik hamkorligining samaradorligi bevosita muloqot sifati bilan bog'liqligini ta'kidlaydi. Ota-onalar bilan muloqotning to'g'ri yo'lga qo'yilishi ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, o'quvchilarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish hamda maktab va oila hamkorligini mustahkamlashda muhim ahamiyatga ega.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, rahbarning kommunikativ kompetensiyasi yuqori darajada shakllangan ta'lim muassasalarida ijtimoiy hamkorlik samaradorligi sezilarli darajada ortadi. Jumladan, Michael Fullan ta'lim boshqaruvida samaradorlikni ta'minlashda kommunikativ yetakchilikning muhim o'rin tutishini alohida qayd etadi.

Bundan tashqari, B. Bassning tadqiqotlariga ko'ra, rahbar nutqining madaniy darajasi uning professional imidjini shakllantirish hamda jamoatchilik ishonchini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi [5]. Rahbarning nutqiy kompetensiyasi nafaqat axborotni aniq va ravon yetkazish, balki tinglovchilarga psixologik ta'sir ko'rsatish, ularda ijobiy munosabat va ishonch uyg'otish imkonini ham beradi. Ayniqsa, ota-onalar bilan muloqot jarayonida nutq etiketi, empatik yondashuv va konstruktiv fikr almashinuvi samarali kommunikatsiyaning asosiy omillari sifatida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv ta'lim muassasasi va oila o'rtasida o'zaro hamkorlikni mustahkamlash, kelib chiqishi mumkin bo'lgan nizoli vaziyatlarning oldini olish hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, amaliyotda maktab rahbarlarining ota-onalar bilan muloqotida nutq etiketi, kommunikativ yondashuv hamda psixologik ta'sir mexanizmlarining yetarli darajada rivojlanmaganligi muayyan muammolarni keltirib chiqarmoqda. Xususan, samarasiz muloqot ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatishi va o'zaro ishonchning pasayishiga olib kelishi mumkin.

Tadqiqotning maqsadi – maktab direktorining nutq madaniyati asosida ota-onalar bilan samarali muloqotni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilishdan iborat.

Tadqiqot vazifalari:

- nutq madaniyati tushunchasining mazmun-mohiyatini ochib berish;
- maktab direktorining kommunikativ kompetensiyasini tahlil qilish;
- ota-onalar bilan muloqot jarayonida nutq etiketi va psixologik omillarning o'rnini aniqlash;
- samarali muloqotni tashkil etish mexanizmlarini ishlab chiqish.

Mazkur tadqiqotda "muloqot", "kommunikatsiya" va "kommunikativ faoliyat" tushunchalari quyidagicha talqin etiladi:

muloqot – subyektlar o‘rtasidagi bevosita o‘zaro ta’sir jarayoni;

kommunikatsiya – axborot almashinuvi jarayoni;

kommunikativ faoliyat – maqsadga yo‘naltirilgan muloqot asosida amalga oshiriladigan tizimli faoliyat.

1. Maktab direktorining nutq madaniyati tushunchasi va mohiyati

Nutq madaniyati - bu rahbarning fikrni aniq, ravon, mantiqan izchil va ta’sirchan tarzda ifodalash qobiliyatini ifodalovchi muhim kasbiy kompetensiya hisoblanadi. Ta’lim menejmenti nuqtai nazaridan qaralganda, nutq madaniyati rahbarning boshqaruv faoliyatida samarali kommunikatsiyani ta’minlovchi asosiy vositalardan biri sifatida namoyon bo‘ladi [1].

Maktab direktori nutq madaniyati ko‘p komponentli tizim bo‘lib, u nafaqat til me’yorlariga rioya qilishni, balki muloqot jarayonida ijtimoiy-psixologik va pedagogik omillarni ham hisobga olishni talab etadi. Shu jihatdan direktor nutqi boshqaruvning muhim instrumenti sifatida jamoa faoliyatini muvofiqlashtirish, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish hamda ta’lim jarayonining sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Maktab direktori nutqi quyidagi asosiy xususiyatlarga ega bo‘lishi lozim:

aniqlik va tushunarlilik – fikrning sodda, ravshan va barcha ishtirokchilar uchun bir xil talqin qilinadigan shaklda ifodalanishi;

mantiqiylik – nutqning izchil, asoslangan va ichki bog‘liqlikka ega bo‘lishi;

etik me’yorlarga moslik – muloqot jarayonida hurmat, odob va kasbiy axloq qoidalariga amal qilinishi;

pedagogik mahorat bilan uyg‘unlik – nutqning tarbiyaviy va ta’sirchanlik xususiyatiga ega bo‘lishi.

Mazkur sifatlar rahbarning kommunikativ kompetensiyasini belgilovchi muhim mezonlar hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, rahbar nutqining aniqligi va mantiqiyligi axborotning to‘g‘ri qabul qilinishini ta’minlaydi hamda muloqot samaradorligini oshiradi [3]. Shu bilan birga, nutq madaniyati yuqori darajada shakllangan direktor faoliyatida jamoa a’zolari va ota-onalar bilan o‘zaro ishonchga asoslangan munosabatlar qaror topadi.

Daniel Golemanning hissiy intellekt nazariyasiga ko‘ra, samarali rahbarlik faoliyatida empatiya, o‘z-o‘zini boshqarish va ijtimoiy ko‘nikmalar muhim o‘rin tutadi. Bu esa rahbar nutqida nafaqat mazmuniy aniqlik, balki tinglovchining hissiy holatini inobatga olgan holda muloqotni tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Natijada, rahbarning nutq madaniyati va hissiy intellekti uyg‘unligi samarali kommunikatsiyani ta’minlab, ijobiy psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuni alohida ta’kidlash lozimki, direktor nutqi orqali nafaqat axborot uzatiladi, balki ijtimoiy-psixologik muhit shakllantiriladi. Rahbarning muloyim, asosli va ta’sirchan nutqi jamoada ijobiy kayfiyatni yuzaga keltiradi, hamkorlikni mustahkamlaydi va konfliktli vaziyatlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Ota-onalar bilan muloqotda nutq madaniyatining o‘rni

Ota-onalar bilan samarali muloqotni yo‘lga qo‘yish ta’lim muassasasi faoliyatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda maktab direktorining nutq madaniyati hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi, chunki aynan rahbar nutqi orqali maktab va oila o‘rtasida o‘zaro ishonch, hurmat va hamkorlik muhiti shakllanadi [7].

Ota-onalar bilan samarali muloqot quyidagi muhim jihatlarni talab qiladi:

hurmatga asoslangan muomala – har bir ota-onaga individual shaxs sifatida e’tibor qaratish va uning fikrini qadrlash;

tinglash madaniyati – ota-onalarning fikr-mulohazalarini diqqat bilan eshitish va ularga munosib javob qaytarish;

empatiya (hamdardlik) – ota-onalarning hissiy holatini tushunish va unga mos ravishda muloqot olib borish;

muammolarni konstruktiv hal etish – yuzaga kelgan vaziyatlarni ijobiy va yechimga yo'naltirilgan tarzda muhokama qilish.

Mazkur omillar direktorning kommunikativ kompetensiyasining muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, ta'lim muassasalarida rahbar va ota-onalar o'rtasidagi ochiq va samarali muloqot o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari hamda tarbiyaviy jarayon sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Direktorning nutqi ota-onalarda maktabga nisbatan ishonchni shakllantiruvchi asosiy vositalardan biridir. Agar rahbar o'z fikrini muloyim, asosli va aniq tarzda ifodalasa, ota-onalar bilan hamkorlik samarali yo'lga qo'yiladi, o'zaro tushunmovchiliklar kamayadi va ijtimoiy sheriklik mustahkamlanadi [5]. Aksincha, noaniq yoki keskin nutq muloqot jarayonida ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Shu bois, maktab direktorining nutq madaniyatini rivojlantirish ota-onalar bilan samarali muloqotni ta'minlashning muhim sharti sifatida qaraladi va bu jarayon tizimli yondashuvni talab etadi [4].

Rahbar nutqining kommunikativ va psixologik jihatlari

Maktab direktorining nutqi psixologik ta'sir vositasi sifatida ham ahamiyatga ega. Nutq orqali rahbar nafaqat axborot yetkazadi, balki ota-onalarning hissiy holatiga ta'sir ko'rsatadi.

Asosiy omillar:

- nutq ohangi (intonatsiya);
- tana tili;
- muloqot uslubi.

Ilmiy tadqiqotlarga ko'ra, kommunikativ va psixologik kompetensiya rivojlangan rahbarlar faoliyatida hamkorlik samaradorligi yuqori bo'ladi.

Rahbar nutqining samaradorligini belgilovchi asosiy omillar quyidagilar:

Nutq ohangi (intonatsiya) – ovozning balandligi, ritmi va urg'ulari muloqotning hissiy kayfiyatini belgilaydi. Masalan, tanqidiy vaziyatlarda keskin va buyruq ohangidagi nutq ota-onalarda qarshilik uyg'otishi mumkin, muloyim va asosli izohlar esa ijobiy natija beradi.

Tana tili (mimika, jestlar) – yuz ifodalari, qo'l harakatlari va tana pozitsiyasi muloqotning mazmunini mustahkamlaydi. Samimiy mimika va ochiq tana tili ishonch va hurmat muhitini shakllantiradi.

Muloqot uslubi (rasmiy, norasmiy, do'stona) – nutqning shakli va rasmiyligi rahbar-ota-ona o'rtasidagi munosabatlarni belgilaydi. Do'stona va konstruktiv uslub ota-onalarni faol hamkorlikka jalb qiladi, rasmiy va keskin uslub esa ba'zan qarshilikka sabab bo'ladi.

Shu bilan birga, direktor nutqining psixologik jihatlari muloqot jarayonida konfliktlarning oldini olishga, qarorlarni samarali qabul qilishga va ota-onalarda ijobiy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutqning kommunikativ va psixologik xususiyatlari yuqori darajada rivojlangan rahbarlar faoliyatida maktab va oila o'rtasidagi hamkorlik samaradorligi sezilarli darajada oshadi [3].

Maktab direktorining nutq etiketi

Nutq etiketi – bu muloqot jarayonida amal qilinadigan axloqiy va kasbiy me'yorlar majmui bo'lib, rahbarning kommunikativ va ijtimoiy-professional imidjini belgilaydi. Nutq etiketi maktab direktorining jamoatchilik, ota-onalar va o'quvchilar bilan samarali muloqot qilishi, shuningdek, ijobiy muhit yaratishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Nutq etiketi quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

Salomlashish va murojaat qilish madaniyati – har bir muloqot boshlanishida to'g'ri va

samimiy salomlashish, suhbatdoshlarga munosib tarzda murojaat qilish.

Hurmat ifodalovchi iboralar – nutqda “iltimos”, “rahmat”, “kechirasiz” kabi so‘zlardan foydalanish, qarama-qarshi tomonning fikrini qadrlash.

Muloyimlik va sabr-toqat – muloqot davomida hissiyotlarni nazorat qilish, keskin vaziyatlarda tinch va asosli javob qaytarish.

Bahsli vaziyatlarda muvozanatni saqlash – nizoli vaziyatlarda keskinlikni kamaytirish, konstruktiv yechimga yo‘naltirish.

Nutq etiketi yuqori darajada bo‘lgan direktor nafaqat maktab jamoasi, balki jamoatchilik oldida ham ijobiy imidjga ega bo‘ladi, bu esa ota-onalar bilan samarali hamkorlik va ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq etiketi va muloqot madaniyati yuqori darajada rivojlangan rahbarlar faoliyatida konfliktlar soni kamayadi, ota-onalar bilan uchrashuvlar samaradorligi oshadi va maktab muhitida ijobiy psixologik atmosfera yuzaga keladi.

Samarali muloqotni tashkil etish mexanizmlari

Maktab direktorining ota-onalar bilan samarali muloqoti nafaqat nutq madaniyati va etikaga, balki tizimli mexanizmlarga ham bog‘liqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali muloqot quyidagi yo‘llar orqali rivojlantiriladi:

Muntazam uchrashuvlar tashkil etish – ota-onalar bilan davriy yig‘ilishlar, maslahatlar va individual suhbatlar o‘quvchilarning ta’lim va tarbiyaviy jarayonidagi holatini muhokama qilish imkonini yaratadi [7].

Ochiq muloqot muhitini yaratish – barcha tomonlar fikrini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo‘lishi, shikoyat yoki takliflarni konstruktiv tarzda muhokama qilish.

Raqamli platformalar orqali aloqani yo‘lga qo‘yish – elektron pochta, mobil ilovalar va onlayn portal orqali maktab yangiliklari, dars jadvali va vazifalarni tezkor yetkazish. Bu ota-onalar bilan muntazam va tezkor aloqani ta’minlaydi.

Individual yondashuvni qo‘llash – har bir ota-onaning shaxsiy ehtiyojlarini inobatga olgan holda maslahat va tavsiyalar berish, muammolarni shaxsiy suhbat orqali hal etish.

Shuningdek, direktor nutq madaniyatini rivojlantirish va muloqotni yanada samarali qilish maqsadida treninglar, seminarlar va o‘z ustida doimiy ishlash muhim ahamiyatga ega. Rahbarning kommunikativ salohiyati muntazam o‘qitish va amaliy mashg‘ulotlar orqali – oshirilishi natijasida ota-onalar bilan ishonchli va konstruktiv muloqot yuzaga keladi [4].

Maktab direktorining nutq madaniyati ota-onalar bilan samarali muloqotni tashkil etishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Rahbarning aniq, ravon, mantiqan izchil va etik me’yorlarga asoslangan nutqi nafaqat axborot uzatadi, balki maktabda sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantiradi. Natijada, bu holat o‘quvchilarning ta’lim jarayonidagi faolligi, ota-onalar bilan hamkorlik darajasi va ta’lim sifatining oshishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’lim tizimida direktorlarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb vazifa bo‘lib, quyidagi tavsiyalar samarali hisoblanadi:

Doimiy professional rivojlanish – rahbarlar nutq madaniyati va kommunikativ ko‘nikmalarini oshirish uchun treninglar, seminarlar va kurslarda muntazam ishtirok etishi lozim.

Innovatsion metodlardan foydalanish – raqamli platformalar, interaktiv yig‘ilishlar va onlayn konsultatsiyalar orqali ota-onalar bilan aloqani mustahkamlash.

Shaxsiy yondashuvni rivojlantirish – har bir ota-onaning ehtiyoj va muammolarini inobatga olgan holda individual suhbat va maslahatlar tashkil etish.

Etik va psixologik jihatlarga e'tibor – nutq etiketi, intonatsiya, tana tili va muloyimlik orqali ishonch va hurmat muhitini yaratish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish maktab direktorlarining kommunikativ salohiyatini oshiradi, ota-onalar bilan samarali muloqot mexanizmini rivojlantiradi va ta'lim jarayonining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maktab direktorining nutq madaniyati ta'lim menejmentida samarali boshqaruvni ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Rahbarning kommunikativ kompetensiyasi, nutq etiketi va psixologik yondashuvlari ota-onalar bilan o'zaro ishonchga asoslangan hamkorlikni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi hamda ta'lim jarayonining umumiy samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Tahlillar asosida aniqlanishicha, nutqning aniqligi, mantiqiyligi, etik me'yorlarga mosligi va pedagogik ta'sirchanligi muloqot samaradorligini belgilovchi asosiy mezonlar sifatida namoyon bo'ladi. Shu bilan birga, samarali muloqotni tashkil etish tizimli yondashuvni talab etib, muntazam uchrashuvlar tashkil etish, ochiq va shaffof muloqot muhitini yaratish, raqamli texnologiyalardan foydalanish hamda individual yondashuvni qo'llashni o'z ichiga oladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, rahbar nutqining psixologik jihatlari – intonatsiya, tana tili va muloqot uslubi – ota-onalarning munosabati, ishonchi va hamkorlik darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu esa nutq madaniyatini faqat lingvistik emas, balki ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida ham ko'rib chiqish zarurligini tasdiqlaydi.

Shu asosda, maktab direktorlarining kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish uchun ularning nutq madaniyatini takomillashtirishga qaratilgan maxsus treninglar, seminarlar va amaliy mashg'ulotlarni tizimli ravishda tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, innovatsion kommunikatsiya vositalaridan samarali foydalanish va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni keng joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytganda, maktab direktorining nutq madaniyatini rivojlantirish ta'lim muassasasida ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda ta'lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda olib boriladigan tizimli ishlar ta'lim menejmenti samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Djurayev R.X., Turg'unov S.T. Ta'lim menejmenti. – Toshkent: Voris, 2006.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
3. Goleman D. Emotional Intelligence. – New York, 1995.
4. Rogers C. On Becoming a Person. – Boston, 1961.
5. Mehrabian A. Silent Messages. – Belmont, CA, 1971.
6. Fullan M. Leading in a Culture of Change. – San Francisco, 2001.
7. Bass B. Transformational Leadership. – New York, 2006.
8. Burns J. Leadership. – New York, 1978.
9. Schleicher A. World Class: How to Build a 21st-Century School System. – OECD, 2018.
10. Epstein J.L. School, Family, and Community Partnerships. – New York, 2011.
11. Gordon T. Parent Effectiveness Training. – New York, 2000.
12. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York, 2016.